

Hannes Grandits
OBITELJ I SOCIJALNE PROMJENE
U HRVATSKIM SELIMA (18.-20. st.)
Centar za komparativnohistorijske i
interkulturalne studije, FF press, Zagreb,
2012., 292 str.

Hannes Grandits djeluje na Institutu za povijesne znanosti Sveučilišta Humboldt u Berlinu kao profesor za jugoistočnoeuropsku povijest. Svoj rad na području jugoistočne Europe pretočio je u mnoge knjige. U knjizi „Obitelj i socijalne promjene u hrvatskim selima“ na 292 stranice detaljno opisuje i bavi se socijalnim promjenama i obitelji na primjeru dvaju hrvatska sela, Lekenika i Bobovca. U ovo djelo utkao je dugogodišnje proučavanje ovih dvaju sela te studioznim iščitavanjem dostupnih povijesnih izvora pružio zanimljiv kronološki pregled mnogih promjena koje su zadesile te krajeve kroz zadnja dva, turbulentna stoljeća.

Knjiga je temeljena na studiji slučaja ovih dvaju sela, ali i kao takva ostavlja prostor za zaključke na razini mnogih sela u ovome djelu Hrvatske. U uvodu autor prilično detaljno i slikovito opisuje naizgled šture geografske osobine ovih mjesta te otvara niz pitanja na koja pokušava dati odgovor u nastavku knjige. Odmah je uočljivo kako je svoj rad koncipirao u tri velike cjeline, moglo bi se reći i tri doba najvećih geopolitičkih i socijalnih promjena od 1780. pa sve do 1990. godine. Krenimo redom. Na samome početku upoznajemo sela i odmah nam se nudi iznimno povijesno potkrijepljen opis naseljavanja i nekakvog, rekli bismo početka, socijalnog života u dotičnim mjestima nakon dolaska većeg broja ljudi. Vrlo važan moment, kojeg i sam autor naglašava, različito je uređenje koje ta dva

sela vodi u potpuno suprotnim razvojnim smjerovima. S jedne strane, Lekenik živi u feudalnom sistemu, dok s druge strane Bobovac opstaje u vojnokrajškom sistemu. Stanovništvo Lekenika živi u civilnom djelu Hrvatske te je podvrgnuto feudalnom „ekspolitaranju“ stanovništva, dok Bobovac mora - spletom povijesnih okolnosti - održavati svoju egzistenciju u pograničnom području u stalnoj pripravnosti za mogući rat s Osmanlijskim carstvom. Samim time i struktura obitelji kao i način života u ova dva, geografski ne odveć udaljena mjesta, podosta su različiti. Lekeničke obitelji, u kojima je u to doba moglo živjeti i do 40-ak ljudi, bile su pod stalnim udarom tlaka i poreznih obveza. Sastav obitelji i veličina njihova posjeda bili su presudni faktori pri određivanju radne obaveze. S druge strane, Bobovac je pak obitavao u „militariziranoj svakodnevi“. Ratne operacije su predstavljale redovnu obavezu te su samim time i kočile formiranje uređenih socijalnih (obiteljskih) odnosa. Autor to prikazuje kroz tezu o „cijelom životu u službi“ (str. 70). Kada se govori o takvom načinu življenja jasno je zašto je u povijesnim izvorima autor naišao na podatke da je bilo od izrazite važnosti da u jednome kućanstvu živi više odraslih, vojno sposobnih osoba. Njihovim naizmjeničnim regrutiranjem pokušalo se održati stabilnost obiteljske i gospodarske strukture unutar bobovačkih kućanstava.

Uz sve ove podatke do kojih je autor došao pregledom povijesne građe, bitno je naglasiti kako knjiga sadrži velik broj autentičnih izjava aktera pojedinih događaja koji su opisani i iz kojih se izvode zaključci o tom vremenu.

Druga velika cjelina u knjizi tiče se reorganizacije starog poretka, kako navodi autor.

U Lekeniku dolazi do ukidanja feudalizma, dok u Bobovcu nastupa doba kada nestaje potreba za vojnokrajškim sistemom. Lekenička gospodarstva su propast feudalizma dočekala u više-manje sličnim pozicijama, ali ubrzo započinje izrazita socijalna diferencijacija u selu. Obitelji su raznim diobama smanjivale broj članova, a diobe su posljedično vodile ka razmrvljivanju poljoprivrednih površina. Javlja se velika razlika između bogatijih i siromašnih suseljana. Oni siromašniji su primorani raditi i van poljoprivrede i prihvatiti svu neizvjesnost koju donosi takav život. Opet mnoge izjave aktera pojačavaju dojam do kakvih zapravo promjena dolazi u Lekeniku. Ukidanjem vojnokrajškog sistema bobovačka kućanstva morala su proći kroz proces reorganizacije. Kao i u Lekeniku, dogodila se velika dioba kućnih zadruga. Autor intenzivno opisuje krizu nastalu reorganizacijom društvenog i ekonomskog života. Čak i više nego u slučaju Lekenika, stanovnici Bobovca su se morali okretati osiguravanju egzistencije izvan svoga vlastitog gospodarstva. Naravno, također nije izostavljena i izvorima potkrijepljena sve očitija diferencijacija stanovništva. Autor u ovom djelu knjige po prvi puta nudi i kratke opise kulturnog i sportskog života u oba mjesta. Vrijeme između dva svjetska rata nudi i početak organiziranog masovnog školovanja, barem što se tiče nekoliko razreda osnovne škole, makar je i ono bilo dobrim dijelom uvjetovano ekonomskim statusom obitelji. Ljudi su u razdoblju između dva rata počeli tražiti svojevrsni bijeg od dnevnih problema u vidu bavljenja sportom i kulturom, kako se navodi pred kraj ovog poglavlja. Naravno, Prvi svjetski rat je negativno demografski utjecao na Lekenik i Bobovac jer su mnogi muš-

karci ostavili svoje obitelji kako bi išli u rat na strani, tada već nestajuće Austro-ugarske Monarhije. Veliki dio ovoga poglavlja je posvećen dvama fenomenima u tom, međuratnom, dobu. To su povećana mobilnost i pojačan politički angažman stanovništva. Što se tiče mobilnosti, autor govori o pojavi fenomena radne migracije. Amerika je tada, kako mnogi navode u iskazima, bila smatrana kao najveća moguća prilika za početi nov život i uspjeti u njemu. Novac koji je stizao od iseljenih članova obitelji malo je ipak promijenio generalno stanje mnogih siromašnih kućanstava. Oba sela su se sada našla unutar nove države. Formiranjem najprije Države SHS, a kasnije njenim „preoblikovanjem“ u Kraljevinu Jugoslaviju, ljudi iz Lekenika i Bobovca našli su se u vrtlogu zahuktalih političkih borbi na području novonastale države. Prema izjavama ljudi koji su živjeli u to vrijeme, vidljivo je da je zapravo najveći prijemor u selima izazivalo favoriziranje HSS-a s jedne te „stajanje“ uz Kralja s druge strane. Uz nabujale političke tenzije, koje su počele zahvaćati sve sfere života u selima, autor nas dovodi do samog početka Drugog svjetskog i svih strahota koje će on donijeti.

Treće, ujedno i posljednje, poglavlje knjige počinje samim početkom Drugog svjetskog rata, kojim su – u sastavu Hitlerove marionetske NDH – bila zahvaćena oba sela. U Lekeniku je živio i određen broj Židova, mahom uglednih seljana, koji su odmah na početku njemačko-ustaškog terora odvedeni u koncentracijske logore. Njihova imovina je oduzeta. S druge strane, u Bobovcu je živjelo dosta pripadnika Srpske nacionalnosti koje je zadesila ista sudbina. Oni koji su ostali bili su izloženi konstantnom teroru okupatora te su bili

prisiljeni davati sve što se od njih tražilo. Nemali broj ljudi iz Lekenika i Bobovca priključio se NOB-u te su nakon godina krvavih i teški borbi oslobodili svoja sela i svoje sumještane. Završetkom Drugog svjetskog rata kreće novo doba koje donosi još veće promjene za mnoge ruralne sredine. „Rat je iza sebe ostavio opustošenu zemlju, budući da su oba sela bila poprište sukoba štete su bile ogromne“ (str. 182). Već iz ovoga može se vidjeti koliki su bili razmjeri uništenja te koliki su put ova dva sela morala prijeći do oporavka. Po završetku rata na vlast dolazi Komunistička partija te kreće „agrarna reforma“. Propisane su veličine zemljišta, što je naišlo na oprečne stavove samih aktera, kako možemo i vidjeti iz njihovih očitovanja o tadašnjem društvenom uređenju. U oba sela nastupa pokušaj kolektiviziranja i stvaranja poljoprivrednih zadruga. Veliku ulogu u promjeni seljačke svakodnevice odigrala je i mehanizacija poljoprivrede koja je bila postupna, ali je vršila „tektonske“ promjene u selu, pa čak utječući i na socijalne odnose. Novi „udar“, kako ga tumači Grandits, na život seljaka bila je ubrzana urbanizacija i industrijalizacija u novome poretku. Pod utjecajem tih dvaju procesa, poljoprivreda za mnoge mještane Lekenika i Bobovca postaje „izvor dodatne zarade“ (str. 202). Mnogi se okreću radu u centrima industrijskog razvoja te se javlja sve veća tendencija selidbe u gradove, koja se može dvojako sagledati. S novom vlašću formiraju se i novi sustavi vrijednosti među mještanima, ali i među mladima. Taj novi sustav vrijednosti ponajviše se očituje u socijalizaciji mladih te je autor tom djelu novonastale situacije posvetio velik dio knjige. Kroz primjere i razgovore s akterima pokazuju se sve no-

vine u socijalizaciji mladih i prilagodbe novim društvenim uvjetima kod starijih. Obitelj se također našla na razmeđu između tradicije i prilagodbe na nove životne okolnosti. Lekenik i Bobovac ulaze u faze velikih promjena na putu modernizacije ruralnih područja. Novo društveno uređenje dalo je mnogim mladim ljudima šansu za stjecanje višeg obrazovanja u gradskim cjelinama; samim time, posljedice na socijalnu i demografsku strukturu bile su neizbježne. Tim zaključcima knjiga završava, uz još nekoliko napomena o promjenama koje su uslijedile 90-ih godina, ali autor u njih ne ulazi studiozno, već samo daje brzi pregled geopolitičke situacije koja je zadesila Jugoslaviju pri njenom raspadu. Samim time otvara prostor za daljnje proučavanje tih sela u okolnostima novog društvenog uređenja.

Zaključno, valja reći da knjiga Hannesa Granditsa nudi doista cjelovit kronološki pregled zbivanja u Lekeniku i Bobovcu kroz dva stoljeća. Korištenjem mnogih dostupnih povijesnih izvora autor kod čitatelja stvara mogućnost potpune identifikacije sa stvarnim akterima svih značajnijih promjena. Djelo nudi mogućnost interpretacije pojedinih momenata socijalnih promjena kroz povijest te vrlo precizno navodi empirijske podatke dobivene sustavnim praćenjem promjena u ruralnim sredinama tog područja Republike Hrvatske. Samim time što pregled završava s početkom 90-ih godina prošlog stoljeća, može poslužiti kao odličan početak proučavanja daljnjeg života, komparacije s prijašnjim vremenima i socijalnim strukturama koje uvelike podložne promjenama u daljnjem razvoju ruralnih sredina.

Dino Vukušić